तात्वं हि तथाविधानां नेष्टमिति । नन्विन्द्रादीनां विग्रहवत्त्वे किं प्रमाणम्? अर्थवाद इति चेन्न तस्य सिद्धेऽर्थेऽप्रामाण्यात् । कथं वा विग्रहवतामदेवतात्वम्? ऐन्द्रं हविरित्यादौ तद्धितादिभिः प्रकृत्यर्थस्य देवतात्वबोधनात् इन्द्रादिपदानि च सहस्रचक्षुरादिमतीषु व्यक्तिषु मुख्यानि मन्त्रपरत्वे लक्षणाप्रसङ्गात् । उच्यते ऐन्द्रादिपदकामाधिकारिकविधिवाक्यस्थकामिश्रुतिरत्र प्रमाणम् अन्यथा स्वर्गिशरीरेऽप्यनाश्वासः स्यात् । यत्राप्यर्थवादादैन्द्रादिपदप्राप्त्यवगतिः तत्रापि तत्फलपरत्वे रात्रिसत्रन्यायएव प्रमाणं विग्रहवतामिन्द्रादीनां सन्निधानस्य प्रत्यक्षबाधितत्वेन तथाविधानां पूज्यत्वासम्भवात् अगत्या तदाकारतया ध्यातस्य मन्त्रस्य लक्षितस्य देवतात्वमिति रहस्यम् । इन्द्राकारतया ध्यानादिन्द्रप्रीतिरभ्युपपन्ना । तथा च योगियाज्ञवल्क्यः "यस्य यस्य तु मन्त्रस्य उद्दिष्टा या च देवता । तदाकारं भवेत्तस्य देवत्वं देवतोच्यते" इति । ननु देवानां विग्रहवत्त्वे तेषामेवाराधितानां फलदातृत्वं कुतो न भवेत्? अलमपूर्वकल्पनया । तथा च भविष्यपुराणे "यद्यद्द्रव्यं नरोऽमृष्टमादित्याय प्रयच्छति । तत्तस्य शतसाहस्रमुत्पादयति भास्करः" याज्ञवल्क्यः "आयुः पूजां धनं विद्यां स्वर्गं मोक्षं सुखानि च । प्रयच्छन्ति तथा राज्यं प्रीता नृणां पितामहाः" । तथा च देवताधिमरणसिद्धान्तविरोधः स्यात् । उच्यते देवानामिन्द्रादीनां पितॄणां वस्वादीनां युगमन्वन्तरादिभेदेन नानात्वावगमात् फलोदयकाले पूर्वस्य च्युताधिकारत्वेन फलदातृत्वाशक्तेः । अन्यस्य चानाराधितत्वेन फलदातृत्वायोगात् तत्रापूर्वे शब्दशक्तौ वाचकशब्दसद्भावात् सर्वत्रैव तदभिधानम् अतएव काम्ये क्लृप्तशक्तिर्लिङादिर्नित्ये निषेधे चापूर्वमाहेत्युक्तम् । एवञ्चापूर्वानुप्रवेशात् सहकारितया यदि देवतापि फलदात्री न क्वचित् कोऽपि विरोधः" ।

देवताजित् पु॰देवतां जयति जि–क्विप् । १देवजयिनि असुरादौ भरतपुत्रसुमतेः २पुत्रभेदे च "भरतस्यात्मजः सुमतिर्नाम" इत्युपक्रमे "तस्माद्वृद्धसेनायां देवताजिन्नाम पुत्रोऽभूत्" भाग॰ ५।१५।२।

देवताड पु॰ देवः दीप्तः तालः डस्य लः । (देताड) ख्याते १वृक्षे अमरः । २घोषकलतायाम् विश्वः । देवौ आदित्यचन्द्रौ ताडयति ताडि अण् उप॰स॰ । ३राहौ । देवनाय दीपनाय ताड्यतेऽसौ ताडि–कर्मणि अच् । ४वह्नौ च मोद॰ । तस्योद्दीपनाय ताड्यमानत्वात् तथात्वम् । देवताड़क स्वार्थे क । देवताडवृक्षे रत्नमाला ।

देवतात पु॰तन–क्त वा ङा ततएव तातः स्वार्थे अण् वा देवार्थं तते १यज्ञे निघ॰"एवा देव देवताते पवस्व" ऋ॰ ९।९७।२७। ६त॰ । २देवजनके कश्यपे च । तेनादित्यामादित्यादीनामुत्पादनात्तथात्वम् । ३मरीच्यादिषु "एते (मरीच्यादयः) मनूंस्तु सप्तान्यानसृजन् भूरितेजसः । देवान् देवनिकायांश्च महर्षींश्चामितौजसः" मनुः । ४हिरण्यगर्भे च "कर्मात्मनां च देवानां सोऽसृजत् प्राणिनां प्रभुः । साध्यानाञ्च गणं सूक्ष्मम्" मनुः ।

देवताति पु॰ देव+स्वार्थे तातिल् । देवे "स आवह देवतातिं यविष्ठ !" ऋ॰ ३।४९।४ देवतातिं देवं स्वार्थे तातिल्" भा॰

देवताधिकरण न॰ देवता कर्मसु तदधिकारित्वमनधिकारित्वं वाधिक्रियते विचार्यतेऽत्र अधि+कृ–आधारे ल्युट् । देवतानां यज्ञादावधिकारित्वतदभावयोरन्यतरसाधके न्यायभेदे । यज्ञादौ देवतानामनधिकारः इति मीमांसकाः । तच्च जै॰सू॰ भाष्ययोर्दर्शितं यथा

"फलार्थत्वात् कर्मणः शास्त्रं सर्वाधिकारं स्यात्"सू॰ "इदमामनन्ति, दर्शपूर्णमासाभ्यां स्वर्गकामो यजेत, ज्योतिष्टोमेन स्वर्गकामो यजेत" इत्येवमादि । तत्र सन्देहः किं यावत्किञ्चित् सत्वं, तत् सर्वम् अधिकृत्य एतदुच्यते, उत समर्थम् अधिकृत्य? इति । किं प्राप्तम्? सर्वाधिकारः, अविशेषात् । ननु वृक्षादयो न किञ्चित् कामयन्ते, कथम् तेषाम् अधिकारः स्यात्? उच्यते, मा भूत् अचेतनानाम्, तिरश्चस्तु अधिकृत्य यजेत इति ब्रूयात् । ननु तिर्यञ्चोऽपि न किञ्चित् कामयन्ते । न इति ब्रूमः, कामयन्ते सुखम्, एवं हि दृश्यते, घर्म्मोपतप्ताः छायाम् उपसर्पन्ति, शीतेन पीडिताः आतपम् । आह, ननु तिर्यञ्च आसन्नं फलं चेतयन्ते, न कालान्तरफलं प्रार्थयन्ते, कालान्तरफलानि च कर्माणि । उच्यते, कालान्तरेऽपि फलं कामयमाना लक्ष्यन्ते, शुनः चतुर्दश्याम् उपवसतः पश्यामः, श्येनांश्च अष्टम्याम् । न चैषां व्याध्याशङ्का, नियतनिमित्तत्वात्, न अनाहाराणामपि तस्मिन् काले दर्शनात्, समानाहाराणामपि अन्यस्मिन् काले अदर्शनात् । लिङ्गानि च वेदे भवन्ति, देवा वै सत्रमासत इत्येवमादीनि "देवतानाम् ऋषीणां वनस्पतीनाम् अधिकारं दर्शयन्ति । ननु कार्त्स्न्येन विधिम् उपसंहर्तुम् न शक्नुवन्ति इति अनधिकृताः ।